

Capcanele genului

Luminița Elena TURCU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

luminitaturcu@litere.usv.ro

Abstract: Gender is one of the most contested socially and culturally constructed categories, the definition of which is assisted by cultural discourses, including ideologies, customs, beliefs. The new communication and social media allow for a better comprehension of the ways in which gender normativity shapes individual expression and creativity. All these effects of the unprecedented development of communication technologies are apparent in contemporary discourse, which is still centered on complicity and power. The article analyses the impact of gender debates and disputes on culture, especially on literature, language, and communication as they are reflected in the contributions authors have made in this volume.

Keywords: *gender, normativity, complicity, power.*

Genul rămâne una dintre cele mai contestate categorii construite social și cultural, la definirea căreia contribuie discursurile culturale, incluzând aici ideologii, cutume, credințe. Cum acestea din urmă sunt rareori puse la îndoială, fiind parte constitutivă din structurarea socială și din modul de reprezentare a realității, genul rămâne „un enigmatic cumul de caracteristici, departe de a fi înțeles pe deplin” [Suthrell, 2004]. Dezbateră este destul de veche, însă Simone de Beauvoir este responsabilă pentru inserarea ei în spațiul reflecției filosofice odată cu întrebarea ei doar în aparență banală: „Ce este o femeie?” Din 1949 încolo, când i-a fost publicat studiul intitulat *Cel de-al doilea sex*, răspunsurile superficiale și paternaliste la această întrebare nu au mai putut fi luate în serios, descalificându-l instantaneu pe autorul unor astfel de formulări. Feminismul însuși s-a văzut nevoit să se reorienteze dinspre autoreferențialitate către evaluarea sobră și rațională a interconectivității dintre identitatea sexuală și de gen, ideologie, realitate și adevăr.

Limitați și formați de discursurile preexistente care încifrează convențiile patriarhale, ne confruntăm astăzi cu revoluția indubitabilă produsă de World Wide Web, care construiește o nouă arhitectură a relaționării, a relatării, dar și a împărtășirii experiențelor și a negocierii identității sexuale și de gen. Mijloacele de comunicare și de socializare ale secolului XXI permit o înțelegere mai bună a modului în care normativitatea genului îi formează individului capacitatea de expresie și creativitate. În aceste noi arene de dezbateră puse la dispoziție de Facebook, Myspace, Tumblr, Instagram, Twitter, YouTube, Pinterest, LinkedIn etc., ordinea heteronormativă nu mai este pe deplin funcțională căci ne situăm în spații non-gravitaționale, unde greutatea cuvântului nu mai este determinată de înălțimea de la care acesta cade și nici de Puterea cu care este aruncat. Discursul are aici și o

geometrie variabilă care îi permite să șerpuiască agil de la un vorbitor la altul, de la o opinie la alta, total eliberat de dogmatism, capabil să-și lepede pielea atunci când devine inconfortabilă și să se înveșmânteze în alta, mult mai elastică și mai potrivită camuflajului.

Nici politicile tradiționaliste de gen, care fac apel la repulsie și oprobriu pentru stabilizarea și consolidarea normelor de gen, nu mai re-acționează în platformele de socializare și nu mai afectează drastic practicile discursive ale bloggerilor, vloggerilor, influencerilor de pe YouTube ori din rețelele sociale sau ale interlocutorilor din telefonia mobilă. Toate aceste efecte ale dezvoltării fără precedent a tehnologiilor specifice comunicării (social networking, blogging, vlogging etc.) pot fi decelate în discursul contemporan, care pare a fi parțial eliberat de sub teroarea normativității.

Cealaltă față a medaliei, mai puțin optimistă, este cea în care realitatea lumii noastre este mai puțin întunecată decât cea din lumea virtuală. Jocul haotic de forțe implicat în varii construcții discursive ale *diferenței* perturbă din ce în ce mai des mediile virtuale de comunicare, unde etichetarea, hărțuirea și stigmatizarea pot deveni infinit mai virulente decât în plan real ori pot consolida și mai abilită discursul centrat pe complicitate și putere.

Noțiunea însăși de „gen” a devenit o sperietoare în culturile tradiționaliste, unde spaima de genderism este acompaniată de o retorică anti-feministă și homofobă. Asta se întâmplă și datorită forței de inerție a unui mod de a gândi și de a vedea lucrurile, care a dăinuit secole de-a rândul sau, așa cum spune Adrienne Rich, tensiunii specifice dintre un sistem de idei învechit, din care energia a dispărut complet, dar care este în continuare susținut de obiceiuri, tradiții, bani, instituții, și un mănunchi de idei noi, plin de energie, dar încă descentralizat, anarhic, dezavuat public, dar în plină acțiune [Rich, 1995: ix]. Când trimite la vechea paradigmă, Rich se referă la acele câteva idei incluse în „enclava cu statut privilegiat”: superioritatea europenilor și a creștinilor, ascendentul forței asupra relaționării și atribuirea unei valori umane mai mari bărbaților decât femeilor [Rich, 1995: ix]. Sistemul diferențial este cât se poate de real și de potent, dacă luăm în calcul câteva date făcute publice de ONU la începutul secolului XXI: 64% din analfabeții lumii sunt femei, iar 86% din parlamentarii statelor lumii sunt bărbați [Beall et al, 2004: 2]. Dacă la această ilustrare a polarizării de gen adăugăm faptul că aproximativ jumătate de milion de femei mor anual la naștere, evidența modului în care genul se insinuează în cele mai importante aspecte ale existenței umane este flagrantă.

Autorii cuprinși în dosarul critic dedicat genului au fost interesați să analizeze efectul discuțiilor și disputelor pe marginea genului asupra culturii în general, dar în special asupra literaturii, limbii și comunicării, apelând pe alocuri la surprinzătoare abordări interdisciplinare.

Astfel, Ángela López García pune față în față două prozatoare de geniu ale modernității și postmodernității britanice, Virginia Woolf și Angela Carter, și două opere de ficțiune care documentează convertirea masculinității în feminin: *Orlando* și *Pasiunea noii Eve*. În ambele texte, transformarea nu este una dorită de protagoniști, fiindu-le impusă din afară. Tranziția de la masculin la feminin dă naștere la o dispută implicită privind variile modalități de construcție a genului de către societate și impactul acestora asupra mentalităților. Atât Orlando din romanul omonim al Virginiei Woolf, cât și Evelyn/Eve din cel al Angelei Carter pătrund în teritoriul feminității printr-o schimbare de sex care are drept consecință imediată o diminuare sau chiar pierderea totală a puterii și privilegiilor. Articolul compară și discută pe marginea alternativelor oferite de Woolf și Carter pentru a face problematica genului comprehensibilă și a boicota obiectificarea și marginalizarea pe considerente de gen.

Christine Fontanini și Anne Schneider examinează reprezentarea socio-culturală a profesiei de medic veterinar așa cum apare în circa treizeci de manuale, broșuri de popularizare, dar și în opere de ficțiune, în special în romane, publicate în Franța între anii 1972-2017 și destinate cititorilor de vârste foarte mici (copii între 0 și 7 ani). Autoarele demonstrează că reconceptualizarea muncii pentru a încorpora stratificarea de gen ar putea contracara percepția individului cu privire la alegerea unei cariere pe baza unor prejudecăți și nu a propriilor abilități și idealuri.

Articolul autoarei Ruhina Jesmin explorează intersecționalitatea problematicii rasiale cu cea a genului, investigând paradigma politică și culturală a FGM (Female Genital Mutilation) așa cum este reflectată în romanul din 1992 al scriitoarei afro-americane Alice Walker, *Possessing the Secret of Joy*. FGM (multilarea organelor genitale ale femeii) capătă cea mai oripilantă ilustrare în roman prin schilodirea lui Tashi și prin consecințele acestei atrocități asupra identității și existenței ei ulterioare. Romanul lui Alice Walker, fondatoarea „womanism”-ului, se constituie într-un atac virulent împotriva constructelor culturale și politice menite să controleze viețile femeilor, în special pe cele ale femeilor de culoare. Ruhina Jesmin conchide cu scepticism că, în vreme ce liderii politici și de opinie utilizează practica FGM ca pe un instrument de propagandă în favoarea emancipării oamenilor de culoare, libertatea pare a fi o promisiune adresată doar bărbaților, nu și femeilor. Coșmarul mutilării indică în modul cel mai înfiorător diferențierea dintre rasa albă și cea neagră, dar mai ales și mai dramatic pe cea dintre femei și bărbați.

Pornind de la scrierile Sanjuktei Dasgupta, renumit „gynocritic” de origine bengaleză, Saptarshi Mallick deconspiră mecanismele de funcționare și auto-prezervare ale patriarhatului. Dând glas fiicelor sale prin intermediul povestirilor intitulate sugestiv „Nebunia Mirei”, „Deznădejde”, „Abuz” și „Furie”, Sanjukta Dasgupta contemplant experiențele traumatizante ale femeilor care se confruntă cu spaimile și frustrările generate de o societate restrictivă. Povestirile beneficiază de pe urma studiilor științifice ale autoarei precum și a observațiilor sale pe marginea dinamicii unei culturi în care femeia este descrisă ca „al doilea sex”. Protagonistelor acestor nuvele, Mira, Suchandra, Preetilata, Malati și Alo, li se neagă accesul la structurile de putere, care sunt eminentamente androcentrice. În esență, povestirile Sanjuktei Dasgupta pun sub semnul întrebării încarcerarea femeii, încapsulând imperativul eliberării și emancipării acesteia.

Anne Schneider aprofundează analiza reprezentării femeilor în literatura pentru copii, concentrându-se asupra profesiilor din domeniul cercetării și practicii științifice și tehnologice în articolul său „De mulieribus illustribus”. Autoarea studiază mai mult de zece opere de ficțiune sau non-ficțiune publicate în Franța între 2010 și 2019 și dedicate copiilor și adolescenților. Reprezentarea femeii ca „om de știință” valorifică figurile iconice ale lui Marie Curie și Irène Joliot-Curie și potențează stereotipii lingvistice și imagistice care sunt ușor descifrabile și asimilabile.

Studiul dedicat lui Marguerite Duras de Daniela Cătău-Vereș pornește de la descrierea scriitoarei franceze ca o „eretică a literaturii și feminității”. Într-adevăr, autoarea a mii de scandaluri a avut curajul de a încălca legile scrisului, amestecând genuri și registre, dar și pe cele ale societății, abordând subiecte tabuizate, cum ar fi incestul și homosexualitatea. Autoarea articolului își canalizează atenția către acele secvențe narative care ilustrează ceea ce este îndeobște catalogat drept iubire imposibilă, deseori interzisă, și care îi permite lui Duras să arunce o umbră de îndoială peste structurile dominante de reprezentare, chiar dacă în cele din urmă textele ei reproduc construcțiile convenționale ale genului prin separarea drastică a sferelor masculinului și femininului.

Alina-Adina Cristea își orientează instrumentarul investigativ către lumea islamică căreia caută să-i înțeleagă resorturile pentru a aproxima statutul femeii în acel tip de societate patriarhală. O face citind trei romane algeriene ale unor scriitori de expresie franceză. Ca orice discurs ancorat, fie doar implicit, în feminism, articolul are tendința de a „coloniza” discursiv natura eterogenă a realității materiale și istorice a feminității în Islam. Riscul de a reconstrui imagini arbitrare și fragmentare ale acesteia este mare pentru că procesul de omogenizare discursivă și de sistematizare teoretică a modalităților de oprire a femeii se poate coagula el însuși într-o formă de control. Pornind însă de la premisa universalității discursului umanist și ignorând falsul postulat al superiorității europene, autoarea are capacitatea de a disloca stereotipii și constructe care alcătuiesc *diferența*, dar care subliniază și mai dramatic *asemănarea* dintre victimele patriarhatului monolitic, indiferent de localizarea culturală.

Diversitatea punctelor de interes și de vedere a acestor articole este remarcabilă și derivă din varietatea materialelor analizate, mergând de la canonul literar la broșuri de popularizare, de la chestiuni de educație la elemente de politică socială, dar și din varietatea spațiilor geografice și culturale din care provin autorii. Punctele de intersecție sunt și ele multiple pentru că reprezintă constantele cercetării din domeniul studiilor de gen: clasă, sexualitate, identitate, corporalitate, inegalitate, violență, putere etc. Studiile de gen, îngemănate cu feminismul și derivate din acesta, au fost întotdeauna interdisciplinare tot așa cum fațeta teoretică a fost întotdeauna dublată de activism. Tocmai din această pricină reprezintă un teren minat în dezbateră academică, solicitând curaj de opinie și capacitate de adaptare la un domeniu în construcție și în permanentă evoluție. Articolele cuprinse în dosarul critic al prezentului volum descifrează dialectica socio-politică a invizibilității și vulnerabilității femeii, sondând semiotica perspectivei alternative care ignoră structurarea hegemonică a puterii și canonizarea textuală.

REFERINȚE

- Beall et al, 2004: Anne E. Beall, Alice H. Eagly and Robert J. Sternberg (eds.), *The Psychology of Gender*, New York, Guilford Press.
- Rich, 1995: Adrienne Rich, *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*, New York & London, W. Norton Comp.